

Nagy László:

Kanizsa nagyhírű kapitánya, gróf Zrínyi György*

Méltán felmerülő kérdés, hogy gróf Zrínyi György előbb kanizsai, majd dél-dunántúli kapitány, valóban kiérdemelte-e a „nagyhírű” jelzőt, vagy ez csupán amolyan udvarias túlzás, ami nem egy esetben előfordul ünnepestélyes megemlékezések alkalmával. Hiszen a magyar történelmi és irodalomtörténeti munkákban általában elvéve kerül említésre a neve, – inkább csak a protestáns egyháztörténeti művek szólnak valamivel hosszabban róla – s haditetteit sem tárgyalja a magyar hadtörténetírás; legfeljebb érintőleg emlékezik azokról. A horvát szülőktől származó főúr és katona hasonló helyet foglal el a Horvátországban megjelent munkákban is; messze elmaradva apjától, a szigetvári vértanútól, vagy egyik unokájától, az 1571-ben kivégzett Pétertől, de dédunokájától, Zrínyi Ilonától is. Ez az elfeledettség vagy legalábbis „félárnyékba” szorultság mintha azt sugallná, hogy mind a magyar, mind a horvát történetírás megkérdőjelezi az 1549-ben született és 1603-ban elhalálozott férfiú valódi nagyságát és besorolja őt a kevésbé jelentős történelmi személyiségek közé, aki érdemekben messze elmaradt mind atyja, mind unokái mögött.

Vajon így látták és ítélték-e meg őt a kortársak és a közelebbi utókor számottevő személyiségei is? A költő, hadvezér és hadtudós unoka magasztalóan szól nagyapjáról a „Szigeti veszedelem”-ben: „De a te fiad, György, támasztja nemedet / Felserkenti fénnel tündöklő nevedet, / Mint phoenix hamuból költi nemzetségét: / Úgy okossággal ez megtartja híredet.” Emellett az eposz több része hosszan foglalkozik vele a török elleni védelemre készülő Szigetvárról szólva, ahol a már 17 évesen vitézi erényekben bővelkedő ifjú osztozni akar atyja sorsában és annak csak erőnek erejével sikerül rávennie a fiát a távozásra, fontos feladatok teljesítésével bízva meg őt. Mindez persze lehetne az unoka pozitív elfogultsága vagy a költői képzelet szüleménye is, ezért rendkívül lényeges, hogy a kortársak vagy a közel egykorúak is így ítélték-e meg őt. A katolikus és mindvégig udvarhú Istvánffy Miklós így ír a protestáns és a Habsburg-ellenes összeesküvésbe keveredett horvát-magyar vagy magyar-horvát főúrról: „Zrínyi György gróf jeles és vitéz férfiú, aki azonfelül, hogy jó katona hírében állott, fényes életmódja, apródjainak nagy száma és a családja iránt megnyilvánuló tiszteletnél fogva a magyar főrendek között legelsőnek tartatik vala.” Ezzel az egyértelmű elismeréssel ellentétben viszont rendkívül félreért-

hetően szól Illésházy István a följegyzéseiben Zrínyi Györgyről, pontosabban annak a Győr elvesztése idején tanúsított magatartásáról, amely értékelést az utókor emberei közül sokkal többen idéztek, mint például az Istvánffy által írtakat. Az egykorú források – a velencei vagy a pápai követjelentések, a „budai basák” magyar nyelvű levelei, Ungnad Dávid írásai, Nádasdy Ferenc vagy Batthyány Boldizsár méltatásai és számos más történelmi emlékek – azt erősítik, hogy Istvánffy értékelése a helytálló és hogy az unoka sem túlzott nagyatya történeti szerepének megítélésében.

A 17. század második felétől kezdve azonban egyre inkább a méltánytalan feledés kezdte körülvenni gróf Zrínyi György nevét és tetteit mind a magyar, mind a horvát történelemírásban és egyúttal a közgondolkodásban is. Ritkaságnak számít az olyan elismerő méltatás, ami Csuday Jenő munkájában olvasható, akinek véleménye szerint „Zrínyi György, ki a néven a hatodik, föl emeli a zászlót s vitéz bajtársai élén győzedelmesen harcolt. Olyan nagy tett végrehajtására, mint Szigetvár védelme, alkalma ugyan nem volt, de minden esetre végzett oly dolgokat, melyek az ellenség emlékében vissza idézték a szigetvári Zrínyi nevet... az ország első leventéi közé tartozott. Belátó vitéz és szerencsés harcos volt, s így csakhamar körülötte gyűltek össze azok, kik a török rablókalandjainak határt vetni vagy azt megtorolni szándékoztak.” Való igaz – tehetjük hozzá –, hogy Zrínyi György köré oly kiválóságok csoportosultak és hozzá olyanok alkalmazkodtak, mint Nádasdy Ferenc, a törökverő híres „fekete bég”, a büszke nádorfi, vagy például Batthyány Boldizsár, korának e fölöttébb gazdag és egyik legműveltebb férfin. Ez a három főúr Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelemmel együtt először mérte föl és gondolta át a török kérdéskör filozófiáját – amint arra Szekfű Gyula is rámutatott –, s nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy minden ároni védelemhez ragaszkodó Habsburg-udvar kénytelen legyen aktív, kezdeményező félként bekapcsolódni a 15 éves háborúba, amely küzdelem először villantotta fel a török kiűzésének reális lehetőségét. Nem rajtuk múlt, hogy a nagy vállalkozás egy török érdeket is szolgáló Habsburg-ellenes polgárháborúba torkollott Bocskai István vezetése alatt. Amikor az kirobbant, különben már egyikük sem volt életben, hogy esetleg más lefolyást biztosítsanak a dolgok alakulásának. Az a végeredmény, ami született,

ugyanis korántsem tekinthető törvényszerűnek, elkerülhetetlenek: szerencsétlen véletlenek összjátékának tekinthető a „magyar romlás százada”.

Zrínyi György kanizsai, majd dél-dunántúli főkapitány érdeme feledésbe merülésének voltak általános és egyénre kivetíthető okai. Ezek részletes kifejtésére a terjedelem szabta korlátok között nincs mód és lehetőség, ezért csupán néhány jelzesszerű utalást tehetek azokról. A magyar történetírásban és hadtörténetírásban – különösen a 19. század második felétől kezdve – háttérbe szorultak a 16–17. századi törökellenes harcaink az egyoldalúan felmagasztalt és „szabadságharcoknak”, „függetlenségi küzdelmeknek” kikiáltott, de a valóságban inkább polgárháborúknak tekinthető Habsburg-ellenes harcok mögött. A folyamat 1949 után újabb torzulásokon ment keresztül, amiket máig nem számoltunk fel teljesen. E történetfelfogás következtében szorult háttérbe többek között a török hódoltság korának legnagyobb magyar politikusa és katonája, Báthory István király és fejedelem is, akiről máig hatóan többen hallgatnak, mint beszéltek a magyar historikusok. A török ellen küzdő, ám ugyanakkor Habsburg-ellenes összeesküvésbe keveredett, s ráadásul protestáns Zrínyi Györgyöt nem karolta fel a magyar történetírás úgynevezett „habsburgiánus”-katolikus vonala sem, akárcsak két társát, Nádasdy Ferencet és Batthyány Boldizsárt. Úgy gondolom, nem utolsó sorban emiatt hanyagolta és hanyagolja el Zrínyi György személyét a horvát történetírás is, amely oly érdemén felül túlértékelte és túlértékeli például az unokát, Pétert, akit a bátyja „jó horvát”-nak nevezett. Noha Zrínyi György soha nem adta fel horvát identitását – mint ahogyan valójában kettős, horvát-magyar vagy magyar-horvát identitású volt ebben a korban számos kiemelkedő szerepet betöltő nyugat-magyarországi főúr és nemes is –, ez azonban valahogyan feledésbe merült a horvát történetírásban és közgondolkodásban. Emellett a 19. században felerősödött és sokszor túldimenzionált horvát nemzeti öntudat nem szívesen ismerte el azt, hogy a kezdetektől a 17. század végéig mennyi horvát személyiség töltött be vezető szerepet a Magyar-Horvát Királyságban. Elegendő talán arra utalni, hogy egy Zrínyi ős Šubič György hozta a magyar-horvát királyi trónra az Anjoukat, de a későbbiek folyamán is hosszan lehetne sorolni azokat a horvát-szlavón származású személyeket, akik vezető szerepet játszottak a közös királyság nyugati és keleti felében is. Ez azonban nem illett bele abba a történetfelfogásba, mely szerint a magyarság századokon át elnyomott, háttérbe szorított helyzetben tartotta a horvátokat. Ilyen és ehhez hasonló okok miatt válhatott gróf Zrínyi György egyszerre két nemzet elfeledett hőisévé – ahogyan a róla készített biográfiám címében nevezem őt.

De vajon valóban oly kiemelkedő hős volt-e, aki méltánytalanul merült a feledés homályába? Katonai, közéleti pályáivét áttekintve a következő tényeket hoz-

hatjuk fel igenlő állításunk igazolására:

Egyértelmű bizonyítékok tanúsítják, hogy Zrínyi György 1566-ban – tehát 17 éves korában – már számon tartott katonai tisztségviselő volt, aki augusztus végén kémet küldött az ostromló törökök táborába a helyzet kikémlelésére. Még ebben az esztendőben Kanizsa vicekapitányává lett, majd egy rövid időre a vár kapitánya, amíg Thury György át nem vette tőle ezt a tisztséget. Ezt követően családi ügyekkel foglalkozott mint legidősebb gyermek, jöllehet a teljes nagykorúságot ő is csak 24 esztendősen, 1573-ban érte el. Ugyanebben az évben Csuday szerint már tárnokmester volt és „Kanizsa is a gondjaira bízott”. Más szerző, V. Molnár László szerint azonban Zrínyi már 1571 óta, Thury György halála után betöltötte ezt a tisztségét. Ha ez utóbbi, Istvánffyra hivatkozó állítás hiteles, akkor is legfeljebb megbízott főkapitány lehetett Zrínyi 1573 előtt, s a tényleges stallumja 1573-tól szól, amit 1574 elején vett át, 25. életévében. Ekkor értesítette erről a szomszédos török várak vezetőit is, jó egészséget kívánván azoknak.

Az egyes történeti munkákban nem csupán arról olvasható eltérő vélekedés, hogy mikor lett kanizsai főkapitány, hanem azzal kapcsolatban is, hogy mely esztendőből látta el a vár török kézre kerüléséig a kanizsai székhelyű dél-dunántúli országos főkapitányi tisztelet. Az adatok azt támasztják alá, hogy ez utóbbit e horvát-magyar főúr 1582-től kapta Rudolf császártól és királytól. Nem utolsó sorban azzal a céllal, hogy ezzel is eltérítse Zrínyit Báthory István mellől. Az országgyűlésen történt kinevezés alkalmával Zrínyi nem volt jelen Pozsonyban, s csak a diéta után ment Bécsbe a kinevezés átvételére. Ez a tisztség nem csupán katonai feladatokkal járt, hanem polgári közigazgatásiakkal is. Katonai hatásköre nem csupán a főkapitánysághoz tartozó várak helyőrségére terjedt ki, hanem a területén lévő vármegyék nemesi felkelésére, portális és városi katonaságra, sőt az e területen birtokos főurak magánbandériumaira is. Hivatali előmenetele hozzájárult ahhoz, hogy a századforduló idején már ő számított a Magyar-Horvát Királyság területén a második legtekintélyesebb méltóságnak.

Zrínyi György katonai tevékenysége nem a tisztségek elnyerésével kezdődött, hanem már korábban, s országos főkapitányként is ugyanúgy részt vett minden portyában, kisebb-nagyobb hadivállalkozásban, mint ifjú korában. A dunántúli végeken nem szünetelt a harc a drinápolyi békét követő időszakban sem. Acsády Ignác számítása szerint csupán 1575 és 1582 között 188 hadiakció történt a magyar és a horvát valamint a török végyárak katonái között. Az elméleti „békekorszakot” csupán az különböztette meg a nyílt háborútól, hogy az előző idején a háborúzó felek nem használtak ágyúkat és azokkal nem ostromoltak várakat. E korszak hangulatát nem csupán Balassi Bálint közismert végbeli versei tükrözik, de például Antun Mihanovics horvát költő később

írt sorai is: „Hadra testvér, hadra, bajnok. / Lóra húzár, rajta talpas, / Fogd a puskád, kösd a kardot, / A mi hadunk diadalmas.”

Zrínyi György azok közé az e korban élő magyar-horvát főurak közé tartozott, akik lakhattak volna békés, nyugodt körülmények között várkastélyaikban vagy bécsi palotáikban, s ők mégis inkább önként vállalták a hadakozás minden terhét és az állandó életveszedelmet. Ugyanakkor együtt élt-halt vitézeivel és azok is vele. Azokkal, akik egykorú írás tanúsága szerint „Isten után minden segítséget Zrínyi öméltóságától vártak”. Amikor az Udvar hosszú időn át nem gondoskodott a kanizsaiakról, azok Zrínyi vezetésével egytől-egyig eltávoztak a várból, s a főúr csak akkor tért vissza oda, amikor 1577. március 21-én a nagy lőporrobbanás következtében utóda, Bornemissza János az életét veszítette. Távollétének pótolhatatlansága miatt felemelték Kanizsa helyőrségének létszámát és nagyobb figyelmet fordítottak a katonák ellátására is.

Zrínyi neve sokszor felbukkan az 1573-as és az azt követő évek harcairól beszámoló jelentésekben és nem utolsó sorban a „budai basák” Bécsbe és Prágába küldött panaszleveleiben. A következő évtől még erősebben lángholtak fel a harcok. Zrínyi György katonái a Dráva menti Dornyénel „a berzencei törökséget igen megverték, mely harcon sok fő-fő török hullott el”. A budai pasa 1580 elején panaszolta a magyarországi ügyek vezetésével megbízott Ernő főhercegnek Zrínyi katonáinak Berzence alatti „száguldását”. Ezt követően Varasd alatt mértek érzékeny csapást az ellenségre, levágtak kétszáz törököt és foglyul ejtettek több mint négyszázat. Még ez év végén a kanizsai katonák több mint kétszáz horvát és magyar rabot szabadítottak ki a portyázó törökök kezéből. 1581 februárjában Zrínyi ötszáz huszárjával egy háromszor ekkora török sereget támadott meg és aratott győzelmet rajtuk.

1582-től, immáron dél-dunántúli országos főkapitányként irányította a küzdelmet. Ez év március elején 10.000 katonát kért az Udvartól, hogy azzal megakadályozza a Grazot is fenyegető török vár építtetését. Bécsben tájékoztatta a felső vezetést arról, hogy a Magyar-Horvát Királyság területéről egyre több török katonát vezényelnek a perzsa hadszíntérre. Arra azonban még így is maradt ereje a boszniai bégnek, hogy 1583 februárjában Károlyvárosig előnyomuljon és sok falvat elpusztítson. 1585 áprilisában a budai beglerbég azt panaszolta, hogy Zrínyi és társai „mind szüntelen az hatalmas császár (t.i. a szultán) végei alá száguldoznak és a frigy ellen járnak, most is a komáromi révben valami palánkot csinálnak”. 1587 februárjából egy olyan Zrínyi-levelet ismerünk, amelyből nem csak a legújabb hadivállalkozásáról értesülhetünk, hanem arról is, hogy a főkapitány milyen határozottan kiállt emberiért. Ebben az esztendőben különben tapasztalnia kellett a hadiszerencse forgandó voltát. Tavasszal szép harci sikert ara-

tott a kálmáncsai „sokadalom” felverésével. Ez alkalommal Zrínyi katonái közel kétezer törököt vágtak le és 19 zászlót zsákmányoltak. Ugyanakkor viszont katonái kudarcot szenvedtek a vértessaljai vállalkozásnál. Zrínyi azonban rövidesen megtorolta ezt a kacorlaci ütközetben, amelynek kapcsán több száz törököt „veszejtettek el” a mocsárban és 1.300 ellenséges katonát foglyul ejtettek. Ezt követően azonban a pozsonyi diétán megalapozatlan vádaskodásokat kellett elszenvednie, ami miatt egy időre „magánemberként” folytatta a török elleni harcot.

Akkor lépett ismét hivatalos minőségben a küzdőtérre, amikor 1591-ben amúgy csendesen, „loppal” kitört a hosszú háború, amelynek egyik legkitűnőbb vezére – írja Salamon Ferenc – „Zrínyi György vala”. A háború célja a török részről Erdély korábbi státusának megszüntetése és az egész középkori Magyarország területének a beolvasztása volt. A harcok Horvátországban kezdődtek, de 1593-tól kiterjedtek a Királyi Magyarországra is. Az 1591-es harci cselekményekkel kapcsolatban írja Istvánffy Miklós: „Zrínyi György ország kapitányá”-ról, hogy Segesdet és Kiskomáromot „gróf Zrínyi úr vezetésével szereztük vissza”. A tisztségét újra elfoglaló főkapitány 1592-ben Petrinja vár visszavételében jeleskedett. 1593 márciusában riadóztatta a hatáskörébe tartozó összes katonaságot és visszaverte a fitcházi kastélyt ostromló török erőket. „Sok főtörök elesett a harcban” – írja Petthő Gergely.

Amikor 1593 őszén Szinán nagyvezér az oszmán főerőkkel indult támadásra Magyarországon, Zrínyi a Dél-Dunántúlt védte a pusztító portyázók ellen, majd bekapcsolódott a híres téli ellentámadásba, amely oly sok győzelmet hozott a keresztény fegyvereknek. A november 3-án kezdődő pákozdi csata kapcsán Petthő külön kiemeli Zrínyi György egyéni bátorságát. Amikor ugyanis Haszszán budai beglerbég menekülésbe kezdett, az ekkor immáron „meglett idejű” főkapitány maga eredt a nyomába és megsebesítette ellenfelét hosszú tőrrel. Az egyik török testőr azonban lovastól földre döntötte Zrínyit, s amíg lábra állhatott, az alatt a beglerbégnek sikerült elmenekülnie. Megsebesítése azonban megtörte az oszmán harcosok ellenálló erejét. Nógrád elfoglalása idején – írja Illésházy – „Zrínyi György ország kapitány” a vármegyék és várak harcosaival Berzence alá nyomult és azt, valamint Segesdet és Szőnyt visszafoglalta, majd birtokba vette Csurgót és Babócsát is, s ezt követően az Esztergom alatt felsorakozott fősereghez csatlakozott.

Esztergom ostroma sikertelenül végződött, sőt a török fősereg elől visszavonuló Mátyás főherceg fővezér tétlenül szemlélte Tata és Győr várának elesését is. Zrínyi csapatai nem tétlenkedtek, hanem komoly vereséget mértek a Dunántúlt pusztító tatár segélyerőre. Ha a Csáktornyán telelő főúr visszatekintett az 1594-es esztendőre, bizvást hihette: a maga részéről megtett min-

den tőle telhetőt. Érdemeit az udvar is elismerte, s korábbi tisztségei mellett megbízták az összevont Zala és Somogy megyék apparátusának vezetésével is. Az 1595-ös esztendőben a főhadszintér a törökkel szembeforduló erdélyi és havasalföldi részekre tevődött át. Az Udvar azonban számba vett egy erőteljesebb törökellenes akciót a horvát végeken is, amelynél kiemelkedő szerepet szántak Zrínyinek. Babócsa felszabadítása volt a ráháruló harci feladat. Amikor az oszmán helyőrség tudomást szerzett Zrínyi közeledéséről, felrobbantotta és üresen hagyta a várat, s ezt tette Barcs és Szentmárton helyőrsége is. A győzelem utáni haditanácson Zrínyi javaslata győzött, ami a dunántúli pozíciókat kívánta megerősíteni.

A szerencsétlen végű 1596-os mezőkeresztesi csatában a kanizsai főkapitány nem vett részt. Őrá délen volt szükség, Babócsát mentette fel az azt ostromló Kis Hasszán pasa támadása ellen. A főkapitánynak ekkor már olyan elismertsége volt a törökök között, hogy az ostromlók már a jövetelének hírére elszaladtak a vár alól. 1597 keresztény sikerekkel kezdődött, Tata visszafoglalásával. Ezt követően Pápát sikerült visszavenni, amely harcban Zrínyi is részt vett a kanizsai katonákkal és a megyei hadakkal. Ő mentette meg a magát megadó török helyőrséget is a zsoldosok bosszúállásától. Ezt követően a győri táborba rendelték át a Rába mellé. A következő év volt talán a háború legsikeresebb esztendeje. Győr, Tata, Gesztes, Veszprém, Palota és Nagyvázsöny keresztény kézre került. A Porta ezek látán békét kínált, amit a Habsburg uralkodó most már nem fogadott el. 1599 tavaszán Zrínyi katonái jelentős sikert értek el a Dunántúlon. Augusztus elején Buda alatt portyázott a főkapitány.

Az 1600-as év nagy fordulatot jelentett mind Kanizsa, mind Zrínyi életében. A török elfoglalta a Paradeiser kapitány által védett „fővárat”, mert a helyőrség nem

kapott támogatást a keresztény főszeregtől, Zrínyi viszont nem rendelkezett olyan erővel, amelyekkel szembeállhatott volna a nagyvezér ostromló hadával. A jelentős veszteséget azzal kívánták orvosolni, hogy 1601-ben ostromolták Kanizsát, de azt több hadvezéri mulasztás miatt nem sikerült visszafoglalniuk. A török felmentő sereg érkezéséről szóló álhirre az ostromlók elvonultak Kanizsa alól Csáktornyára, majd onnan tovább téli szállásra. Zrínyi lovassága alkotta az utóvédet az elvonulásnál. Zrínyi amellet voksolt, hogy ne hagyják abba az ostromot, de alulmaradt Ferdinánd főherceg főparancsnokkal szemben.

1602-ben a török volt a sikerebb fél, elfoglalta Székesfehérvárt, Russworm, az új fővezér viszont csak Pestet tudta ideiglenesen birtokba venni. Annál eredményesebb volt Zrínyi, aki márciusban egy török hadtáposzlopot támadott meg és fogott el, majd vereséget mért a Kanizsáról érkezett török segélycsapatokra is. Zrínyinek sok dolga akadt ebben az évben a Csáktornya, Varasd és Pozsoga környékén pusztító török-tatár csapatokkal. A Porta ekkor akarta őt a maga oldalára vonni igen csábító ajánlatokkal, de az öreg harcos – akárcsak atyja annak idején Szigetváron – visszautasította az ajánlatot. Készült a további törökellenes küzdelemre, s e közben érte őt a halál 1603. május 4-én Vében. Fia, Miklós vette fel a kezéből kihulló fegyvert és ő folytatta a Zrínyi-hagyományokat a harcmezőn.

A terjedelem szabta határok között nem lehetett bővebben szólni gróf Zrínyi György kanizsai és dél-dunántúli főkapitány haditetteiről sem, még kevésbé arról az áldásos tevékenységről, amit többek között a horvát és a magyar kultúra támogatása terén fejtett ki. Úgy gondolom azonban a felsoroltak is bizonyíthaták, hogy méltán nevezhető ő „nagyhírű” katonának és a két nemzet sajnálatosan elfeledett hőségének is.

* Az 1997. október 17-én elhangzott előadás írásos változata.